

Titel van het symposium

Pedagogische sensitiviteit van leraren

Samenvatting (max. 120 woorden)

Uit een studie onder ruim 3.000 leerlingen naar percepties van 'goede leraren' bleek dat leerlingen pedagogische sensitiviteit (PS) een belangrijke kwaliteit vinden. Uit een vragenlijststudie onder 38 leraren en 283 van hun leerlingen over de vraag 'hoe pedagogisch sensitief ben ik als leraar' en 'hoe pedagogisch sensitief vind ik mijn leraar'. Hieruit bleek dat leerkrachten zichzelf pedagogisch sensitiever schatten dan hun leerlingen dat doen. In de tweede bijdrage staat de ontwikkeling van PS bij deze 38 leraren door gerichte interventies centraal. Deze leidden tot meer bewustwording onder de leerkrachten. De derde bijdrage focust op het moreel leren van leraren tijdens deze interventies. In Communities of Practice werden leerkrachten zich met name bewust van hun overwegingen achter het handelen.

Divisie waarbinnen het voorstel wordt ingediend

Onderwijs en Samenleving

Keywords (max. 5)

- pedagogische sensitiviteit
- leerlingpercepties
- professionele ontwikkeling
- communities of practice

Inleiding op het symposium (max. 500 woorden)

De doelstellingen

In dit symposium willen wij de resultaten van onderzoek dat heeft plaatsgevonden binnen de eerste fase van het Raak-Pro project 'De pedagogische professional in het voetlicht' delen. In het project werken een samenwerkingsverband primair onderwijs, een instituut voor cluster 2 onderwijs twee hogescholen en een universiteit met elkaar samen. Het doel van het project is om zicht te krijgen op de manier waarop de pedagogische sensitiviteit van onderwijsprofessionals versterkt kan worden, met als doel tegemoet te kunnen komen aan de behoeften van leerlingen uit verschillende populaties. In de eerste fase zijn in een aantal deelprojecten interventies uitgevoerd waarin leraren samen met collega's leerden in intervisievorm, waarbij beelden of beschrijvingen van hun pedagogisch sensitief handelen centraal stonden. Tijdens dit proces is veel geleerd over het begrip pedagogische sensitiviteit, over manieren waarom leraren zich op dit vlak kunnen ontwikkelen en over morele aspecten van leren wanneer leraren met elkaar in gesprek gaan over hun handelen in de klas en hun overwegingen hierbij.

Een overzicht van de presentatie

In de eerste bijdrage wordt het belang van het thema pedagogische sensitiviteit geïntroduceerd. Leerlingen blijken deze sensitiviteit van de leraar als een van de belangrijkste kenmerken van de goede leraar te ervaren. Leraren schatten hun eigen pedagogische sensitiviteit positiever in dan de leerlingen. Dit was de reden om interventies te ontwikkelen waarin de pedagogische sensitiviteit werd gestimuleerd. Hierover gaan bijdragen 2 en 3, waarbij bijdrage 2 inzoomt op de inhoud die de leraren leerden tijdens de interventies en bijdrage 3 op de manier waarop leraren leerden.

De wetenschappelijke betekenis

Recentelijk zijn discussies over de kwaliteit van het onderwijs veelal gefocust op de effectiviteit en efficiency van het onderwijs (Kelchtermans, 2012). Leraren en scholen worden verantwoordelijk gehouden voor de leerprestaties van de leerlingen. Wereldwijd zien we nationale curricula, standard based testing en een focus op evidence based handelen als voorbeelden van dit performativiteitsdenken (Biesta, 2009). Tegelijkertijd worden leraren geconfronteerd met een groeiende diversiteit tussen hun leraren, in Nederland bijvoorbeeld

als gevolg van Passend Onderwijs. Leraren moeten continu beslissingen nemen over wat zij doen en op welke manier zij handelen om iedere leerling optimaal te kunnen ondersteunen. De leraar als persoon, die de relatie aangaat met leerlingen en die voor hen zorgt is een belangrijke factor in dit proces. Dit symposium levert een bijdrage aan de verbetering van het onderwijs door te focussen op de leraar als pedagogische professional. Er worden inzichten gedeeld rondom de vragen hoe de leraar op een pedagogisch sensitieve manier kan omgaan met leerlingen, waarbij de morele aspecten van leren en lesgeven belicht worden.

De structuur van de sessie

Na een heel korte inleiding volgen drie presentaties van ieder 15 minuten. Iedere presentatie bevat een korte interactieve werkvorm. Er wordt steeds afgesloten met een paar minuten tijd voor verhelderende vragen. Tenslotte geven de referenten een kritische blik vanuit de praktijk (10 minuten) en vanuit de wetenschap (10 minuten). Er wordt afgesloten met een discussie met de zaal (15 minuten).

Referenties

Biesta, G. (2009). Good education: What it is and why we need it. *Inaugural Lecture. The Stirling Institute of Education*.

Kelchtermans, G. (2012). *De leraar als (on)eigentijdse professional. Reflecties over de "moderne" professionaliteit van leraren. Notitie in opdracht van de Nederlandse onderwijsraad*. Leuven: Centrum voor Onderwijsbeleid, -vernieuwing en Lerarenopleiding.

Naam, affiliatie en e-mailadres van de voorzitter (1) en referent (2) van de sessie.

Voorzitter: D. Linda Keuvelaar – van den Bergh, Fontys OSO, l.keuvelaar@fontys.nl

Referent 1: Dr. Anje Ros, Fontys Hogeschool Kind en Educatie, a.ros@fontys.nl

Referent 2: Prof.dr. Douwe Beijaard, Eindhoven School of Education, TU/e, d.beijaard@tue.nl

Bijdrage 1

Naam, affiliatie en e-mailadres van de auteurs

Anouke Bakx, Fontys Hogeschool Kind en Educatie, a.bakx@fontys.nl

Ellen Rohaan, Fontys Hogeschool Kind en Educatie, e.rohaan@fontys.nl

Karin Diemel, Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg, k.diemel@fontys.nl

Titel

Perceptie van leerlingen en leraren van kwaliteiten van 'goede leraren'

Samenvatting (max. 120 woorden)

De eerste bijdrage aan het symposium bestaat uit twee deelstudies. In de eerste deelstudie vulden 3.086 basisschoolleerlingen een open vraaginstrument in over kwaliteiten van een 'goede leraar'. Dit resulteerde in 143 kwaliteiten, die in 11 categorieën ondergebracht konden worden. De meest genoemde kwaliteiten kwamen uit de categorieën: persoonsgerelateerde kwaliteiten, didactiek en begeleiding en autoriteit. Veel genoemde kwaliteiten hingen samen met pedagogische sensitiviteit van de leerkracht. Voorts vulden in de tweede deelstudie 38 leraren en 456 van hun leerlingen een vragenlijst in over resp. 'hoe pedagogisch sensitief ben ik als leraar' en 'hoe pedagogisch sensitief vind ik mijn leraar'. Uit deze meting bleken verschillen in percepties tussen leraren en leerlingen: leraren schatten hun pedagogische sensitiviteit hoger in dan leerlingen dat doen.

Onderzoeksdoel

Doel van het onderzoek was tweeledig: (1) inzicht verwerven in percepties van leerlingen betreffende kwaliteiten van 'goede leraren', en (2) nader inzicht te verwerven in percepties van leerlingen en leraren zelf in één van de meest genoemde kwaliteiten 'pedagogische sensitiviteit' en de mate waarin leraren hierover beschikken (volgens henzelf én hun leerlingen).

Theoretisch kader

De laatste decennia is er veel belangstelling voor onderwijskwaliteit in het algemeen en de kwaliteit van leraren in het bijzonder (Fullan, 2007). Leraren spelen een belangrijke rol in het realiseren van onderwijsopbrengsten van hun leerlingen (Kyriakides, Creemers, & Antoniou, 2009). Goed leraarschap wordt in de literatuur beschreven vanuit verschillende perspectieven (1) perceptie studies naar ideale leraren of leeromgevingen; (2) effectiviteitsstudies naar leraarsgedrag, en onder andere (3) professionele identiteitsperspectief. Er wordt echter zelden aan basisschoolleerlingen gevraagd wat zij verwachten van een goede leraar en over welke kwaliteiten een goede leraar moet beschikken.

Onderzoeksmethode

Er is een kwalitatieve studie gedaan naar leerlingpercepties betreffende kwaliteiten van een goede leraar en een kwantitatieve studie naar leerling- en leraarspercepties betreffende pedagogische sensitiviteit van leraren.

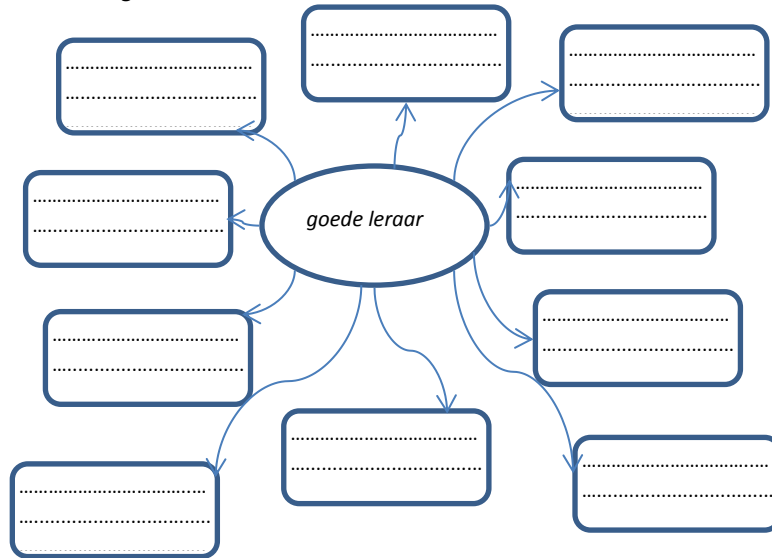
Respondenten

In de kwalitatieve deelstudie participeerden 3.086 basisschoolleerlingen uit groep 5 tot en met 8. Aan de kwantitatieve deelstudie namen 38 leraren en 456 leerlingen deel (10-14 jaar)

Instrumenten

In de eerste deelstudie is een open vragenlijst gebruikt, de *leraar-spin* (zie Figuur 1), bestaande uit één open vraag: Wat is een goede leraar? In het midden was ruimte voor een tekening.

Wat is een goede leraar?

Figuur 1: Leerling vragenlijst 'leraar-spin' over kwaliteiten van een goede leraar (Bakx, Koopman, de Kruijf, & den Brok, 2015)

Voor de tweede deelstudie is een gesloten vragenlijst gebruikt over pedagogische sensitiviteit van leraren, met 28 items met een 4-punt Likert schaal om te antwoorden (helemaal mee oneens tot helemaal mee eens). Items uit de leraar vragenlijst werden in aangepaste vorm ook aan de leerlingen voorgelegd, bijvoorbeeld: 'Ik weet dat leerlingen op verschillende manieren reageren' (leraarvariant) en 'mijn leraar weet dat leerlingen op verschillende manieren reageren' (leerlingvariant).

(Beoogde) resultaten en/of onderbouwde conclusies

Basisschoolleerlingen noemden in totaal 143 verschillende kwaliteiten genoemd, die geordend konden worden in 11 categorieën. Meest genoemde kwaliteiten betroffen persoonsgerelateerde kwaliteiten, didactiek en begeleiding, en autoriteit. Samenvattend kwam 'pedagogische sensitiviteit' als veel genoemde kwaliteit naar voren.

Uit de tweede deelstudie naar perceptie van pedagogische sensitiviteit van leraren, kwam naar voren dat leraren zichzelf significant positiever inschatten dan dat hun leerlingen dat doen.

Wetenschappelijke betekenis van de bijdrage

Deze studies leverden nieuwe inzichten op in wat leerlingen van goede leraren verwachten en in de praktijk waarnemen (t.a.v. pedagogische sensitiviteit). Daarnaast is inzicht verkregen in verschillen die bestaan tussen de perceptie van leraren over hun eigen pedagogische sensitiviteit en de perceptie van de leerlingen over de pedagogische sensitiviteit van hun leraren.

Referenties

Bakx, A., Koopman, M., den Brok, P., & de Kruijf, J. (2015). Pupils' views on good primary school teachers. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, DOI: 10.1080/13540602.2014.995477.

Fullan, M. (2007). Change in the terms of teacher learning. *Journal of Staff Development*, 28(3), 35.

Kyriakides, L., Creemers, B.P.M. & Antoniou, P. (2009). Teacher behaviour and student outcomes: Suggestions for research on teacher training and professional development. *Teaching and Teacher Education*, 25(1), 12-23.

Bijdrage 2

Naam, affiliatie en e-mailadres van de auteurs

Karin Diemel, Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg, k.diemel@fontys.nl

Dorine van Eijk, Hogeschool Utrecht, dorine.van.eijk@hu.nl

Roos van Vulpen, Koninklijke Auris groep, r.v.vulpen@auris.nl

Titel

De ontwikkeling van pedagogische sensitiviteit

Samenvatting (max. 120 woorden)

De tweede bijdrage aan het symposium bestaat uit een interventiestudie aangaande de pedagogische sensitiviteit van leraren. In de studie namen leraren uit scholen voor sociaal en regulier onderwijs deel aan school gerelateerde interventieprojecten. De interventie bestond uit vier intervisiebijeenkomsten waarin leraren in groepen ervaringen ten aanzien van hun pedagogische sensitiviteit in de klassensituatie met elkaar bespraken. Vijf kenmerken van pedagogische sensitiviteit zijn hierbij ingezet. Van de bijeenkomsten zijn beeld- of geluidsopnamen gemaakt en tussentijds hebben leraren logboeken bijgehouden over hun ervaringen, die vervolgens inzet waren van de bijeenkomsten. De bewustwording van het belang van een alerte waarneming en een open, empathische interpretatie van signalen van leerlingen droeg volgens leraren bij aan hun pedagogische sensitiviteit.

Onderzoeksdoel

Doel van het onderzoek was het verbeteren van de bewustwording van pedagogisch sensitiviteit van leraren door middel van gerichte interventies die zich richten op de het delen van ervaringen van leraren over waarneming, perceptie en handelen en een gezamenlijke reflectie hierop.

Theoretisch kader

Passend onderwijs vraagt initiatieven gericht op het versterken van de kwaliteit van het onderwijs aan leerlingen met uiteenlopende onderwijsbehoeften (b.v. Smeets, 2013). Van leraren wordt verwacht dat zij hierbij pedagogisch sensitief zijn, in staat om te beoordelen wat nodig en gerechtvaardigd is in interacties met leerlingen, didactisch en pedagogisch (Pianta, et al, 2012).

Binnen de onderwijscontext is pedagogische sensitiviteit het onderwerp in fenomenologische studies van Van Manen (1991, 2008) en studies onder andere van Spilt en collega's (2012). Dit onderzoek richt zich bij het versterken van pedagogische sensitiviteit van leraren op vijf kenmerken van pedagogische sensitiviteit, zoals oorspronkelijk beschreven door Ainsworth et. al (1978): (1) een alerte waarneming van leerlingssignalen, (2) een empathische interpretatie van de signalen, (3) een adequate en (4) tijdige reactie op de signalen en (5) aandacht voor evenwicht in de leraar-leerling relatie.

Onderzoeksmethode

De studie heeft met een mixed method design de percepties van leraren over de ontwikkeling van hun pedagogische sensitiviteit onderzocht.

Respondenten

In de studie participeerden tien groepen leraren (n= 38) van reguliere en speciale scholen.

Instrumenten

In de studie zijn tijdens vier intervisiebijeenkomsten beeldopnames of geluidsoptnames gemaakt. Tussentijds noteerden leraren betekenisvolle momenten in een logboek. Deze werden tijdens de bijeenkomsten besproken en gerelateerd aan kenmerken van pedagogische sensitiviteit.

De inhoud van de logboeken en opnames zijn geanalyseerd. De vijf kenmerken van pedagogische sensitiviteit werden gebruikt voor de inhoudsanalyse. De resultaten werden gecontroleerd en uitgebreid door middel van diepte-interviews.

Voor en na de interventie werd een vragenlijst, waarvan een leraarversie en een leerlingversie is gemaakt gebruikt (zie bijdrage 2). Deze vragenlijsten hebben een hoge betrouwbaarheid (*Cronbach's α* = 0,927 leerlingversie en *Cronbach's α* = 0,819 leraarversie). Beschrijvende analyses en T-tests om verschillen tussen leraren en leerlingen te onderzoeken werden uitgevoerd met SPSS.

(Beoogde) resultaten en/of onderbouwde conclusies

Leraren geven aan dat de aandacht voor en bewustzijn van verbale en non-verbale signalen van leerlingen is toegenomen en dat zij de zin ervaren van oplettend en aandachtig zijn voor een constructieve omgang met leerlingen. Daarnaast geven leraren aan dat zij zich meer bewust zijn van hun vooringenomen interpretaties bij leerling signalen.

Op basis van de voorlopige resultaten concluderen we dat bewustzijn van leraren voor signalen van leerlingen kan worden versterkt door middel van specifieke interventies. Evenzo kan de interpretatie van -en reactie- op signalen worden versterkt. Samenwerkend leren met collega's draagt bij aan het bewustzijn van leraren van de betekenis en het belang van pedagogische sensitiviteit

Wetenschappelijke betekenis van de bijdrage

De studie levert nieuw inzicht op ten aanzien professionele ontwikkeling van leraren op het gebied van pedagogische handelen. Kennis vanuit hechtingstheorieën is toegepast in de context van het onderwijs. Een interventie gericht op intervisie over alertere waarneming en empathische interpretatie draagt bij aan versterking van de bewustwording van het belang van de waarneming en interpretatie van leerling signalen.

Referenties

Ainsworth, M.D.S., S.M. C. Blehar, E. Waters & S. Wall (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale (NJ): Lawrence Erlbaum.

Pianta, R.C., Hamre, B.K., Allen, J.P. (2012). Teacher-student relationships and Engagement: Conceptualizing, Measuring, and Improving the Capacity of Classroom Interactions. In: *Christenson,*

S.L. Reschly, A.L. & Wylie, C. *Handbook on Research on Student Engagement*, 365-286. Springer Science+ Business Media.

Spilt, J.L., Koomen, H.M.Y., Thijs, J.T, Leij, A. van der (2012) Supporting teachers' relationships with disruptive children: the potential of relationship-focused reflection. *Attachment and Human development*, 14(3), 305-318

Van Manen, M. (1991). *The tact of teaching: The meaning of pedagogical thoughtfulness*. Albany: State University of New York Press.

Van Manen, M. (2008) Pedagogical Sensitivity and teachers' Practical Knowing-in-Action. *Peking University Educational Review*.

Bijdrage 3

Naam, affiliatie en e-mailadres van de auteurs

Helma de Keijzer, Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg h.dekeijzer@fontys.nl
Ritie van Rooijen, Hogeschool Utrecht, ritie.vanrooijen@hu.nl

Titel

Collectief morele leerprocessen voor leraren in Communities of Practice

Samenvatting (max. 120 woorden)

In het project ProSense werken de leraren samen in een Community of Practice (CoP) om hun pedagogische sensitiviteit verder te ontwikkelen. Beslissingen die leerkrachten nemen worden gevormd en beïnvloed door eigen normen, opvattingen en waarden. Leraren zijn zich echter niet altijd bewust van eigen opvattingen. In deze studie stonden de leerprocessen centraal. Door o.a. (groeps-) interviews, reflectie en evaluatie met 38 leraren werd duidelijk dat het leren dat heeft plaats gevonden veelal de bewustwording van overwegingen van leraren betreft in relatie tot pedagogisch handelen. Ook werd duidelijk dat een duidelijk doel en ondersteuning van de schoolleider belangrijke voorwaarden zijn. De bereidheid om het eigen denken en handelen onder de loep te nemen werd als een belangrijke conditie genoemd.

Onderzoeksdoel

Het doel van het onderzoek is om een manier van samenwerkend leren te identificeren (de karakteristieken, voorwaarden en condities hiervoor) dat bijdraagt aan de ontwikkeling van de morele aspecten van de pedagogische taken van leraren. Dit onderzoek beoogt naast een exploratie van de morele aspecten van onderwijs ook ontwikkeling en conceptualisatie van een collectief en moreel leerproces voor leraren.

Theoretisch kader

Verschillende theoretische en empirische studies tonen aan dat sociale en morele vorming van leerlingen in hoge mate afhankelijk is van het gedrag van de leraar (zie o.a. Campbell, 2004; Veugelers & De Kat, 2003). Leraren zijn zich echter niet altijd bewust van de morele invloed die zij hebben op de vorming en ontwikkeling van kinderen en welke opvattingen aan het handelen ten grondslag liggen. Gekozen is voor het concept CoPs om ruimte te geven aan gezamenlijke leerprocessen. Een CoP bestaat uit een groep mensen die als een collectieve onderneming kritisch hun eigen praktijk bevragen door een continue, reflecterende, samenwerkende en op leren georiënteerde manier (Stoll, Bolam, McMahon, Wallace, & Thomas, 2006). Om de morele aspecten van het leren te kunnen identificeren maakten we gebruik van de transformatieve leertheorie van Mezirow (1995; 2009). Deze theorie stelt het herkennen van onderliggend opvattingen centraal en start vanuit een desoriënterend dilemma.

Onderzoeksmethode

De studie is gebaseerd op een dialogische benadering. Logboeken werden gebruikt om de morele vragen en spanningen van leraren te inventariseren. Tijdens CoP sessies, werden deze vragen ingebracht en besproken. Deze sessies zijn op video- of geluidsband opgenomen.

Narratieve interviews werden gebruikt na de CoP sessies om diepgaand inzicht te verkrijgen. De logboeken werden thematisch geanalyseerd met inductieve analyse op de morele vragen en spanningen van leraren. De opnamen van de COP sessies zijn deductief geanalyseerd met de transformerende leertheorie van Mezirow (1995; 2009).

(Beoogde) resultaten en/of onderbouwde conclusies

Spanningen die leraren ervaren zijn vooral gerelateerd aan 1) het welbevinden van de leerlingen, 2) de druk om de doelen te behalen en 3) hun collegiale verantwoordelijkheid in relatie tot de gestelde eisen. Vragen van leraren leidden niet vanzelf naar het kritisch bevragen van eigen onderliggende aannamen of opvattingen. De leerprocessen die hebben plaatsgevonden zijn vooral gerelateerd aan de bewustwording van eigen morele opvattingen in relatie tot pedagogisch handelen.

Wetenschappelijke betekenis van de bijdrage

Dit onderzoek levert een bijdrage aan kennis over professionalisering van leraren met verwijzing naar de morele aspecten van het leraarschap en zich ontwikkelt in dialoog met anderen. Vanuit eerdere onderzoeken naar morele aspecten van het leraarschap komt naar voren dat zowel leraren als onderzoekers behoefte

hebben aan een taal waarin zij over de morele aspecten van de beroepsuitoefening kunnen communiceren.. Het doel van het onderzoek is niet om een morele taal aan te bieden maar om bij te dragen aan de ontwikkeling van conceptuele instrumenten om de morele problemen die zijn ingebed in de dagelijkse praktijk van de school te begrijpen, te verwoorden en te analyseren.

Referenties

- Campbell, E. (2004). Ethical bases of moral agency in teaching. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 10(4), 409-428. Francisco: Jossey – Bass.
- Mezirow, J. (1995). Transformation theory of adult learning. In M. Welton (Ed.), *In defense of the lifeworld*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Mezirow, J. (2009). Transformative learning theory. In J. Mezirow, J. & E. W. Taylor, (Eds.), *Transformative learning in practice (p. 18-32)*. San Francisco: Jossey- Bass.
- Stoll, Bolam, McMahon, Wallace and Thomas, 2006, Professional learning communities; a review of the literature , *Journal of Educational Change* (2006) 7:221–258 , Springer 2006.
- Veugelers, W., & Kat, E. de (2003). Moral task of the teacher according to students, parents and teachers. *Educational Research and Evaluation*, 9(1), 75-91.